Har bir shart uchun ta'minlash mexanizmi belgilandi va bu ishning asosiy ilmiy hissasini tashkil etadi: shart talab shaklida emas, amalga oshiriladigan harakat ko'rinishida bayon etilganda u tavsiya darajasidan tartib darajasiga ko'tariladi. Shartlarning ahamiyat darajasi bo'yicha tasniflanishi muassasaga birinchi navbatda qaysi shartlarni ta'minlash lozimligini belgilash imkonini beradi. Amaldagi holat tahlili shuni ko'rsatdiki, ajratilgan shartlarning aksariyati yangi resurs yaratishga emas, mavjud materialni kasbiy funksiya bilan bog'lashga qaratilgan, bu esa ularni joriy etish xarajatini kamaytiradi.

**Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati (References):**

(1). Ипполитова Н., Стерхова Н. Анализ понятия «педагогические условия»: сущность, классификация. General and Professional Education, 2012, № 1, с. 8–14.

(2). Кузьмина Н.В. Методы системного педагогического исследования. Москва, "Народное образование", 2002, 208 с.

(3). Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии. Москва, "Педагогика", 1989, 192 с.

(4). Hamidov J.A. Kasb ta'limida pedagog kadrlar tayyorlashga kompyuterli o'qitish vositalari majmualarini yaratish texnologiyasi. Ped. fan. dokt. (DSc) diss., Toshkent, 2016, 334 bet.

(5). Urazova M.B. Bo'lajak o'qituvchining kasbiy-pedagogik faoliyatga tayyorgarligini loyihalash. Toshkent, "Fan va texnologiya", 2018, 176-bet.

(6). Olimov Q.T. O'quv adabiyotlarini yaratish nazariyasi va metodikasi. Toshkent, "Fan", 2010, 176-bet.

(7). To'xtayeva Z.Sh. Maxsus fanlarni o'qitish metodikasi. Buxoro, "Durdona", 2020, 196-bet.

(8). Sephokgole R.D. et al. Investigating teachers' integration of technology in automotive vocational education. Int. J. Learning, Teaching and Educational Research, 2024, vol. 23, № 6, pp. 1–18.

**Isakov Zakirjon Soliyevich (Qo'qon davlat universiteti dotsenti, filologiya fanlari nomzodi)**

## PROFESSOR NOSIRJON ULUQOVNING PEDAGOGIK, ILMIY VA USTOZLIK FAOLIYATI

***Annotatsiya.*** *Ushbu maqolada Namangan davlat universiteti professori, filologiya fanlari doktori Nosirjon Uluqovning pedagogik faoliyati, ustozi Ernest Begmatov bilan hamkorlikdagi onomastik tadqiqotlari, gidronimika sohasidagi ilmiy izlanishlarining maqsadi, vazifalari, tadqiq usullari va ilmiy yangiligi, shuningdek, uning bevosita rahbarligida yetishib chiqqan shogirdlarning ilmiy ishlari tahlil qilingan.*

***Kalit so'zlar:*** *onomastika, gidronimika, gidronimik indikator, toponimik indikator, gemeronim, ilmiy maktab, ustozlik, dissertatsiya.*

## ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ, НАУЧНАЯ И УЧЕБНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ПРОФЕССОРА НОСИРЖОНА УЛУКОВА

***Аннотация.*** *В данной статье анализируется педагогическая деятельность профессора Наманганского государственного университета, доктора филологических наук Насиржона Улукова, его ономастические исследования в сотрудничестве с научным руководителем Эрнестом Бегматовым, цели, задачи, методы исследования и научная новизна его исследований в области гидронимики, а также научная работа его учеников, выполненная под его непосредственным руководством.*

***Ключевые слова:*** *ономастика, гидронимика, гидронимический индикатор, топонимический индикатор, гемероним, научная школа, наставничество, диссертация.*

## PEDAGOGICAL, SCIENTIFIC AND TEACHING ACTIVITIES OF PROFESSOR NOSIRJON ULUKOV

***Annotation.*** *This article analyzes the teaching activities of Namangan State University professor and Doctor of Philology Nosirjon Ulukov, his onomastic research in collaboration with his supervisor Ernest Begmatov, the goals, objectives, research methods and scientific novelty of his research in the field of hydronymics, as well as the research work of his students conducted under his direct supervision.*

***Keywords:*** *onomastics, hydronymics, hydronymic indicator, toponymic indicator, hemeronym, scientific school, mentoring, dissertation.*

**Kirish.** O'zbek tilshunosligida onomastika, xususan, gidronimika va toponimika sohalarining rivojlanishida Namangan davlat universiteti professori, filologiya fanlari doktori Nosirjon Uluqovning xizmatlari alohida o'rin tutadi. Olim nafaqat tadqiqotchi, balki mohir pedagog va yosh olimlarni tarbiyalagan ustoz sifatida ham tanilgan. Mazkur maqolada uning pedagogik faoliyati, ustozi Ernest Begmatov bilan hamkorlikdagi ilmiy ishlari, gidronimika bo'yicha olib borgan tadqiqotining ilmiy-metodologik asoslari hamda shogirdlarining ilmga qo'shgan hissasi yoritiladi.

Tadqiqotning maqsadi N.Uluqovning pedagogik, ilmiy va ustozlik faoliyatini tizimli tahlil qilish, uning o'zbek onomastikasi, xususan, gidronimika taraqqiyotiga qo'shgan hissasini aniqlash hamda ilmiy

maktabining shogirdlar tadqiqotlarida davom etish xususiyatlarini koʻrsatishdir. Tadqiqot obyekti olimning ilmiy-pedagogik faoliyati va onomastik tadqiqotlari, predmeti esa mazkur faoliyatning ilmiy yoʻnalishlari, metodlari va natijalaridan iborat.

**Mavzuga oid adabiyotlar tahlili.** N.Uluqovning ilmiy shakllanishida taniqli oʻzbek nomshunosi, professor Ernest Begmatovning oʻrni beqiyosdir, ularning hamkorlikdagi muhim ilmiy mahsuli – 2006-yilda nashr etilgan «Oʻzbek onomastikasi terminlarining izohli lugʻati» asaridir. Mazkur lugʻatda onomastik terminologiya tizimli tarzda izohlanib, «toponimik indikator», «toponimik formant», «gidronimik atama» kabi tushunchalarga ilmiy taʼriflar berilgan [1;38–49-b.]. Taʼriflar keyingi tadqiqotchilar uchun metodologik tayanch vazifasini bajargan [1;44–47-b.].

Olimning gidronimika boʻyicha izlanishlari 2008-yilda nashr etilgan «Oʻzbek tili gidronimlarining tarixiy-lisoniy tadqiqi» monografiyasida, keyinchalik, 2010-yilda himoya qilingan shu nomdagi doktorlik dissertatsiyasida umumlashtirilgan [3;1–3-b.]. Mazkur tadqiqot gidronimik indikatorlarning lisoniy tabiati, tarixiy-etimologik ildizlari va tizimdagi maqomini oʻrganishga qaratilgan [2;15–28-b.].

N.Uluqov ilmiy maktabining keyingi bosqichini shogirdlar tadqiqotlari tashkil etadi. O.T.Yoʻldoshevning «Oʻzbek tili gemeronimlarining tarixiy-lisoniy tadqiqi» hamda D.A.Islomovaning «Toponimik indikatorlarning leksik-semantik va funksional tadqiqi» mavzularidagi dissertatsiya ishlari mazkur ilmiy yoʻnalishning yangi onomastik mikrosohalarga kengayayotganini koʻrsatadi [5;1–12-b.; 6;1–12-b.].

**Tadqiqot metodologiyasi.** Tadqiqotda tavsiflash, tarixiy-etimologik, qiyosiy-tipologik, dialektologik kuzatish va statistik tahlil metodlaridan foydalanilgan. Mazkur metodlar N.Uluqovning gidronimik indikatorlarni tarixiy manbalar, dialektal materiallar va turkiy tillardagi parallel shakllar bilan qiyoslashga asoslangan yondashuvini aniqlash imkonini beradi. Tadqiqot materiallari sifatida olimning monografiyasi va dissertatsiyasi, E.Begmatov bilan hamkorlikda yaratilgan terminologik lugʻat hamda N.Uluqov rahbarligida bajarilgan dissertatsiya avtoreferatlari olindi.

**Tahlil va natijalar.** Professor N.Uluqov oʻzining butun ilmiy-pedagogik faoliyatini Namangan DU (avvalgi Namangan DPI) bilan bogʻlagan: turli yillarda oʻqituvchidan tortib, kafedra mudiri, dekan oʻrinbosari, fakultet dekani kabi masʼuliyatli lavozimlarda faoliyat yuritgan; hozirda olim oʻzbek tili va adabiyoti kafedrasi professori sifatida ishlash bilan birga, Namangan DU ilmiy kengashi raisi hamda ilmiy darajalar beruvchi ixtisoslashgan ilmiy kengash faoliyatida ishtirok etmoqda; olimning tashabbusi va bevosita ishtiroki bilan universitetda lingvistika yoʻnalishi boʻyicha magistratura ochilgan, respublika miqyosidagi ilmiy-nazariy konferensiyalar va davlat tili boʻyicha respublika olimpiadalari tashkil etilgan. N.Uluqov «Onomastika» xalqaro ilmiy elektron jurnali tahrir hayʼati aʼzosi sifatida ham oʻzbek onomastikasi boʻyicha ilmiy hamkorlikni rivojlantirishga hissa qoʻshib kelmoqda.

Professor N.Uluqovning ilmiy shakllanishida olim E.Begmatov bilan hamkorlik alohida ahamiyatga ega. «Oʻzbek onomastikasi terminlarining izohli lugʻati» oʻzbek onomastik terminologiyasini tizimlashtirishga xizmat qilgan muhim manbalardan biridir. Unda onomastikaning turli yoʻnalishlariga oid tushunchalar izohlangan va terminlar oʻrtasidagi ilmiy munosabatlar koʻrsatilgan [1;38–49-b.]. Ustoz-shogird hamkorligining ushbu natijasi N.Uluqovning mustaqil tadqiqotchi sifatida shakllanishi va oʻzbek onomastika maktabining izchil davomchisi boʻlishida muhim bosqich boʻlgan [1;44–47-b.].

Professor Uluqovning ilmiy faoliyatida gidronimika – suv obyektlari va inshootlari nomlarini oʻrganuvchi onomastika boʻlimi markaziy oʻrin tutadi. Tadqiqotning maqsadi oʻzbek tili gidronimlarining tarkibiy qismi boʻlgan gidronimik indikatorlarning (ariq, koʻl, soy, quduq, buloq, daryo, yop kabi) lisoniy tabiatini, fonetik-leksik variantlarini, tarixiy-etimologik ildizlarini va gidronimik tizimdagi maqomini ochib berishdan iborat [2;15–28-b.]. Tadqiqot vazifalari gidronimik indikatorlarning turkiy va boshqa tillardagi parallel shakllarini aniqlash, ularning tarixiy yozma manbalardagi qadimiy qoʻllanishini oʻrganish, adabiy va dialektal variantlarini tasniflash hamda leksik-semantik, morfologik va struktural-tipologik xususiyatlarini yoritishni qamrab olgan [2;29–45-b.].

Olim oʻzbek tilidagi olish//alʼsh (Fargʻona), yop//yap (Xorazm), jilgʻa, yormish kabi dialektal gidronimik indikatorlarni qiyosiy-tarixiy jihatdan tahlil qilib, ularni qozoq, qirgʻiz, qoraqalpoq, boshqird va ozarbayjon tillaridagi mos shakllar bilan qiyoslagan, tadqiqotda tavsiflash, tarixiy-etimologik, qiyosiy-tipologik, dialektologik kuzatish va statistik tahlil metodlaridan foydalanilgan [2;46–52-b.; 4;82–88-b.].

Tadqiqotning ilmiy yangiligi gidronimika sohasining monografik aspektda mukammal oʻrganilgani, gidronimik indikatorlarning tarixiy-etimologik manbalari, fonetik-leksik variantdorligi va turkiy tillar oilasidagi umumiyligi ilmiy asoslanganida namoyon boʻladi. Mazkur natijalar keyingi toponimik va onomastik tadqiqotlar uchun nazariy manba vazifasini bajargan [2;53–61-b.]. N.Uluqovning ilmiy maktabi ushbu metodologik yondashuvni yangi onomastik mikrosohalarga tatbiq etish orqali davom ettirmoqda [2;62–70-b.].

Otabek Yo‘ldoshevning 2023-yilda N.Uluqov rahbarligida himoya qilingan «O‘zbek tili gemeronimlarining tarixiy-lisoniy tadqiqi» mavzusidagi PhD dissertatsiyasi savdo-tijorat obyektlari nomlarining tarixiy-lisoniy tabiatini o‘rganishga bag‘ishlangan, tadqiqotda gemeronimlar sodda va qo‘shma turlarga ajratilib, ularning shakllanish qonuniyatlari gidronimik va toponimik indikatorlar nazariyasi asosida tahlil qilingan [5;1–12-b.].

Dilorom Asatullayevna Islomovaning 2026-yilda N.Uluqov ilmiy rahbarligida himoyaga tavsiya etilgan «Toponimik indikatorlarning leksik-semantik va funksional tadqiqi» mavzusidagi PhD dissertatsiyasida toponimik indikatorlarning lisoniy xususiyatlari va vazifalari toponimiya materiallari asosida o‘rganilgan. Tadqiqotda indikatorlarning boshqa toponimik birliklar bilan aloqasi, leksik-semantik tasnifi va funksional jihatlari tahlil qilingan; tavsiflash, tasniflash, qiyoslash, leksik-semantik, derivatsion, etimologik va statistik tahlil usullaridan foydalanilgan [6;1–12-b.].

Mazkur ikki tadqiqot olim ilmiy maktabining gidronimikadan tashqari, gemeronimika va umumtoponimik indikatorlar tizimini o‘rganishga ham kengayayotganini ko‘rsatadi; tarixiy-etimologik tahlil, turkiy tillar qiyosi va indikatorlarning funksional-semantik tasnifiga asoslangan metodologiya onomastikaning boshqa mikrosohalarini tadqiq etishda ham qo‘llanmoqda [5;1–12-b.; 6;1–12-b.].

**Xulosa va takliflar.** Nosirjon Uluqovning pedagogik, ilmiy va ustozlik faoliyati o‘zaro bog‘liq uch yo‘nalishda namoyon bo‘ladi. universitet miqyosida ta’lim va ilm-fan rivojiga xizmat qiluvchi pedagogik-tashkilotchilik faoliyatini olib bormoqda. E.Begmatov bilan hamkorlikda yaratilgan «O‘zbek onomastikasi terminlarining izohli lug‘ati» orqali o‘zbek onomastik terminologiyasining ilmiy-nazariy rivojiga hissa qo‘shgan; gidronimika sohasidagi monografik tadqiqoti bilan o‘zbek tilshunosligining mazkur yo‘nalishiga salmoqli ilmiy hissa kiritgan [1;38–49-b.; 2;53–70-b.]. Olimning ilmiy maktabi shogirdlar tadqiqotlarida yangi bosqichda davom etmoqda; gidronimik va toponimik indikatorlar nazariyasi yangi onomastik mikrosohalarga tatbiq etilmoqda [5;1–12-b.; 6;1–12-b.]. N.Uluqovning ustozlik faoliyatining asosiy natijasi faqat alohida ilmiy asarlar emas, balki muayyan metodologik an’anaga ega ilmiy maktabning shakllanib borayotganidir.

**Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:**

(1). Begmatov E., Uluqov N. O‘zbek onomastikasi terminlarining izohli lug‘ati. Namangan, 2006, 103-bet.

(2). Uluqov N. O‘zbek tili gidronimlarining tarixiy-lisoniy tadqiqi. Filologiya fanlari doktori ... dissertatsiyasi, Toshkent, 2010, 312-bet.

(3). Uluqov N. O‘zbek tili gidronimlarining tarixiy-lisoniy tadqiqi. Monografiya, 2008, 144-bet.

(4). Uluqov N. Turkiy tillardagi parallel gidronimik indikatorlar xususida. “Тюркология”, 2018, № 1, 82–88-betlar.

(5). Yo‘ldoshev O.T. O‘zbek tili gemeronimlarining tarixiy-lisoniy tadqiqi. Filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati, Namangan, 2023, 46-bet.

(6). Islomova D.A. Toponimik indikatorlarning leksik-semantik va funksional tadqiqi. Filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati, Namangan, 2026, 64-bet.

**Baltayeva Xalima Toraboyevna (Urganch davlat Pedagogika instituti “San’atshunoslik” kafedrasi o‘qituvchisi: E-mail: baltayevaxalima583@gmail.com)**

## TASVIRIY SAN’AT TA’LIMI MAZMUNIDA MILLIY KOMPONENTNING DIDAKTIK AHAMIYATI

***Annotatsiya.*** *Tadqiqot muammosi tasviriy san’at ta’limi mazmunida milliy komponentning didaktik ahamiyati yetarlicha ilmiy asoslanmaganligi va uning funksional tarkibi tizimli tahlil qilinmaganligi bilan bog‘liq bo‘lib, bu masala bo‘lajak tasviriy san’at o‘qituvchilarini kasbiy-pedagogik tayyorlash sifatini oshirish nuqtayi nazaridan dolzarb hisoblanadi. Tadqiqot nazariy tahlil, kontent-tahlil va pedagogik kuzatish metodologiyasiga asoslangan. Tadqiqot natijasida milliy komponentning bilim beruvchi, rivojlantiruvchi, tarbiyalovchi va estetik funksiyalari aniqlandi hamda ularning o‘zaro uzviy bog‘liqligi asoslab berildi. Ishning nazariy ahamiyati milliy komponentning didaktik mohiyatini yangi, tizimli nuqtai nazardan yoritishda, amaliy ahamiyati esa bo‘lajak o‘qituvchilarni tayyorlash jarayonida qo‘llanilishi mumkin bo‘lgan konkret metodik yo‘nalishlarni belgilashda namoyon bo‘ladi. Muallifning ilmiy hissasi milliy komponentning didaktik funksiyalari tizimini birinchi marta yaxlit, o‘zaro bog‘liq model sifatida ishlab chiqishdan iborat.*

***Kalit so‘zlar:*** *didaktik ahamiyat, milliy komponent, ta’lim mazmuni, bilim beruvchi funksiya, rivojlantiruvchi funksiya, estetik tarbiya, tasviriy san’at ta’limi.*